

Роман О. Матвієнко (Економіко-технологічний
університет, м. Бровари, Україна)

РЕГІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: СУТНІСТЬ І ЗМІСТ, РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ

У статті проаналізовано теорії, що висвітлюють питання ефективних моделей регіонального економічного розвитку та ролі у них регіональних органів управління. На прикладі Європейського Союзу розглянуто регіоналізацію як сучасну парадигму розвитку. Виділено напрямки регіоналізації в ЄС.

Ключові слова: регіоналізм, регіоналізація, глобалізація, децентралізація.

Табл. 1. Літ. 14.

Роман А. Матвиенко (Экономико-технологический
университет, г. Бровары, Украина)

РЕГИОНАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ: СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ, РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ

В статье проанализированы теории, освещающие вопросы эффективных моделей регионального экономического развития и роли в них региональных органов управления. На примере Европейского Союза рассмотрена регионализация как современная парадигма развития. Выделены направления регионализации в ЕС.

Ключевые слова: регионализм, регионализация, глобализация, децентрализация.

Roman O. Matviyenko (Economic-Technological
University, Brovary, Ukraine)

REGIONAL PARADIGM OF SOCIAL DEVELOPMENT: THE ESSENCE AND MEANING, ROLE AND IMPORTANCE

The article analyzes the theories concerning the issues of efficient models of regional economic development and the role of regional authorities within them. The European Union is taken as a case study for the regionalization as a contemporary paradigm of development. The directions of regionalization within the EU are outlined.

Keywords: regionalism; regionalization; globalization; decentralization.

Постановка проблеми. В останні десятиліття ХХ ст. однією з характерних рис міжнародного життя став регіоналізм, що перетворюється на яскравовиражену загальносвітову тенденцію, своєрідний універсальний процес. Неможливо проводити аналіз економічних процесів, що відбуваються у світі, без урахування нових суб'єктів міжнародного життя – регіональних угруповань країн, які виступають як однорідний простір з однаковими або схожими геополітичними, стратегічними, економічними, соціальними й екологічними характеристиками. Регіоналізація охоплює всі компоненти й розгортається на декількох рівнях – від національного до субнаціонального. При формуванні регіоналізму процеси інтеграції протікають разом з ними і розрізняти їх досить складно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню й узагальненню проблем дослідження регіональної парадигми суспільного розвитку та економічного простору присвячені фундаментальні дослідження вчених-регіоналістів. Так, глибиною і широтою охоплення досліджуваних проблем характеризуються наукові праці Ю.А. Гаджієва [3], О.Н. Герасименка [4], М.І. Долішнього [5],

Н.В. Павліхи [7], В.Т. Семенова [10], С.І. Соколенка [11], В.О. Точіліна [8], Е.А. Уткіна [12].

Метою дослідження є опис напрямків регіоналізації в Європейському Союзі та аналіз теорій, які вирішують питання ефективних моделей регіонального економічного розвитку й ролі регіональних органів управління.

Основні результати дослідження. На території країн ЄС теми регіоналізму вже більше 15 років залишаються в центрі наукових і практичних обговорень. Ще в 1988 р. Європарламент, враховуючи актуальність проблеми, прийняв Хартію регіоналізму, у якій зроблено спробу його обґрунтування [14]. Європейський Союз повністю усвідомив, що без рішення проблем регіонів, зм'якшення диспропорцій між ними, повноцінний розвиток інтеграційних процесів у Європі не може бути досягнутий. Практика ЄС показала, що регіональний підхід у цей час є найбільш ефективним. Під ним розуміється сприйняття країни не як точки, а як сукупності регіональних ландшафтів, до кожного з яких необхідно знайти свій власний підхід.

Принципову значимість має те, що регіон розглядається як мінімум у двох аспектах – широкому й вузькому. У широкому розумінні регіон – група країн, розташованих в одному географічному районі світу й пов'язаних між собою сукупністю чинників (економічна інтеграція, геополітика, військова стратегія, безпека, оборона тощо). У вузькому розумінні регіон – це частина держави, що відрізняється від інших регіонів сукупністю природних або історично сформованих стійких географічних, соціально-економічних та культурних і інших особливостей, що нерідко пов'язані з особливостями національного складу населення.

У зв'язку з подвійним значенням поняття «регіон» регіоналізацію можна трактувати по-різному. Якщо розуміти під нею передачу державою в особі уряду частини своїх повноважень на місця, то мова йде про внутрішню регіоналізацію. Якщо країни, що пов'язані якимись спільними інтересами (економічними, політичними, ідеологічними, культурними тощо), прагнуть на міждержавному рівні регіональної інтеграції з метою поліпшення свого економічного стану, захисту національних інтересів, зміцнення обороноздатності, то мова йде про зовнішню регіоналізацію, яка є продовженням глобальних інтеграційних процесів.

Питанню створенню ефективної моделі регіонального економічного розвитку присвячено кілька теорій. Так, представники неокласичної економічної теорії (базовими постулатами якої є рівновага і мобільність системи) [6] вважають, що метою органів регіонального управління має бути лише забезпечення вільного переходу капіталів, підприємств, товарів і послуг. Створення вільного ринку забезпечує умови для вільної конкуренції, переходу капіталу з територій із високими витратами до територій із низькими витратами. Бюрократія при цьому є чинником стримання і тому необхідно максимально обмежити її вплив на економічні процеси. Місцеві громади мають самі створювати умови для залучення капіталу.

Згідно з теорією про базові галузі економіки [8], вирішальне значення для економічного зростання має попит на місцеві товари для суб'єктів ринку поза межами цієї території. Підвищення рівня добробуту залежить і від спромож-

ності регіональних органів влади створити сприятливі умови (через податкові, комунікаційні механізми тощо) для розвитку підприємств, що виробляють товари і послуги на експорт, тому така модель розвитку може призвести до однобокого розвитку економіки, яка буде повністю залежна від зовнішніх чинників.

Представники теорії про роль розташування території стверджують [9], що органи регіонального управління повинні надавати допомогу підприємствам, які мають найпривабливіше розташування між ринками збуту та сировиною, оскільки це значно зменшує витрати місцевих бюджетів. Проте у сучасних умовах чинник розташування вже перестав відігравати провідну роль (особливо якщо це стосується непромислових підприємств).

Теорія про центральні муніципальні утворення [10; 12] передбачає необхідність розвитку найбільших міст адміністративно-територіальних регіонів (наприклад, обласних центрів), які «витагнуть» за собою всю іншу територію, тому завдання органів регіонального управління – допомогти громаді визначити їхні функції в економічній системі регіону.

Суть теорії кумулятивної причинності [3] полягає в тому, що ринкова економіка завжди призводить до занепаду одних регіонів і підйому інших. Ринок сам спрямовує капітал та робочу силу у сфери, які приносять найбільший дохід. Завдання органів регіонального управління – зупинити відтік капіталів з економічно нерозвинених регіонів і створити відповідну інфраструктуру, робочі місця тощо. Занепад територій має певні причини, без врахування яких неможливі суттєві зрушення навіть при використанні певних адміністративних або ринкових важелів.

Згідно з теорією атракційності [1; 4], розвиток і занепад територій залежить від можливостей місцевої громади, яка має запропонувати суб'єктам економічної діяльності певні стимули або субсидії. Тобто окремі регіони – це товар, який має свої переваги та недоліки. Зазнавши на першому етапі певних втрат (через скорочення надходжень у місцевий бюджет), регіон починає вигравати завдяки збільшенню кількості суб'єктів економічної діяльності. Останнім часом представники цієї теорії роблять акцент не на залученні підприємств, а на створенні умов для підприємців («середнього класу»), які підвищують внутрішній попит, засновують нові фірми, мають високу купівельну спроможність. Завдання регіональних органів влади полягає в тому, щоб створити на своїх територіях за схожих ресурсних баз конкурентну перевагу над іншими регіонами. Проте змагання між регіонами обмежене економічною доцільністю, адже прагнення до кращих економічних стимулів і субсидій може не вартувати затраченого часу та зусиль.

Останнім часом на Заході (особливо у США та Великій Британії) в економічній та управлінській теорії великої популярності набуває так званий альтернативний підхід до регіонального економічного розвитку. Порівняння цих підходів наведено у табл. 1.

Аналіз зазначених теорій підтвердив наявність у кожній з них певних недоліків і переваг. Це зумовлює необхідність певного синтезу наукового знання з урахуванням соціально-економічних умов і ресурсної, особливо людської, бази. Для реалізації проектів місцевого розвитку важливою є

існуюча пропозиція (це і робоча сила, і природні ресурси), але не на попит. Кожен громадянин мусить мати можливість впливати на визначення економічної політики та перспективи розвитку регіону, тоді якість його життя стане предметом сукупної відповідальності як органів влади, так і громади в цілому.

Таблиця 1. Порівняння підходів до місцевого економічного розвитку країн Заходу, авторська розробка

Особливості функціонування	Традиційний	Альтернативний
Завдання стратегії регіонального розвитку	Збільшення надходжень до бюджету, економічне зростання території	Покращення рівня якості життя всіх прошарків населення
Роль у розробці стратегії розвитку регіону малозабезпечених верств населення і етнічних меншин	Не беруть участі	Беруть активну участь
Головні об'єкти стратегічного розвитку	Сектори, які переживають зростання та підвищений попит на власну продукцію	Сектори, які переживають зростання, і ті, які можуть задовольнити нагальні потреби громадян
Роль приватного і громадського сектору	Пріоритет приватного сектору, створення належних умов для його функціонування	Пріоритет громадян, контроль громадськості за діями приватного сектору, координація його дій для досягнення економічних результатів для всієї громади, а не для приватного сектору
Рівень відповідальності за реалізацію проектів місцевого розвитку	Централізований, органи регіонального управління	Децентралізований, на рівні місцевих громад

Економічна свобода на місцевому рівні призводить до того, що більшість регіонів, держав, провінцій, міст, громад та інших територіальних утворень ініціюють розробку і реалізацію планів розвитку місцевих територій на базі кластерів. Накопичено значний досвід досягнення вражаючих результатів завдяки кластерам, які сформувалися і на тлі приватної ініціативи, і за посередництвом та за участю центральних і місцевих органів влади. Так, практично всі штати США, більшість провінцій Канади і Мексики розвивають ініціативу стимулювання кластерів. Кластерною ініціативою охоплено значну кількість країн Південної Америки. Кластерні ініціативи було запроваджено також у більшості країн Західної Європи: Австрії, Великій Британії, Німеччині, Голландії, Данії, Ірландії, Італії, Норвегії, Португалії, Фінляндії, Швеції. Це не могло не вплинути на принципи територіального устрою більшості розвинених країн світу [11].

Як уже зазначалося раніше, найбільшого розвитку процес регіоналізації отримав у ЄС. Розглянемо на прикладі даного об'єднання регіоналізацію як сучасну парадигму розвитку.

На об'єднавчі процеси регіоналізації ЄС впливає низка об'єктивних чинників:

1. Чинники глобалізації. У сучасному світі змінюється співвідношення між глобальними й регіональними рівнями світової політики. Якщо раніше регіональні проблеми перебували в тіні глобальних процесів, то зараз регіона-

лізм усе більш помітно впливає на стан системи міжнародних відносин. Посилення кооперації економіки, торговельних, економічних зв'язків, руйнування кордонів, введення єдиної валюти тощо відіграє не останню роль у європейській інтеграції.

2. Географічні або геополітичні чинники (географічне положення регіону, спектр наявних природних і кліматичних ресурсів та їх розміщення, інфраструктурні системи, історія регіону тощо). Від комбінації цих умов залежать передумови й швидкість формування регіону.

3. Економічні чинники. Прикордонне економічне співробітництво відіграє важливу роль у зближенні як країн, так і регіонів, що лежать по обидва боки кордону.

4. Культурно-релігійні чинники. Значення має або культурно-релігійна спільність великого регіону, або близькість окремих регіонів країни релігійному світові, що лежить за її межами.

5. Чинник регіоналізації пов'язаний із кризою традиційного інституту – суверенної національної держави, що втрачає свою актуальність та все більше не відповідає сучасним реаліям [7].

Варто виділити кілька напрямків регіоналізації в ЄС:

1. Процес регіоналізації проявляється у формуванні самого геополітичного регіону – ЄС – як певної цілісності, потужного механізму регіонального характеру, а вірніше, системи механізмів. У рамках цього гнучкого розвиненого механізму здійснюється узгодження інтересів країн, що входять у співтовариство.

2. Формування субрегіонів усередині ЄС, наприклад, Середземноморського або Північного, у межах яких також формуються цілісні регіони – Середземноморський і Скандинавський. До цього ж напряму відносять і так звані прикордонні регіони ЄС, у які входять тісно пов'язані й прилеглі одна до одної прикордонні області двох і більше держав ЄС.

3. Рух регіонів, розташованих всередині країн ЄС, за розширення своїх прав і компетенцій. Усвідомлюючи свої інтереси, регіони шукають своє нове, більш значне місце в системі ЄС.

На початку ХХІ ст. Європейський Союз являє собою складну й багаторівневу систему міждержавних відносин, що позначається й на процесах регіоналізації. З одного боку, всі країни Європи тією чи іншою мірою є членами єдиного європейського регіону, але часто беруть участь у діяльності декількох регіональних і субрегіональних систем (однією з яких є Європейський Союз). З іншого боку, самі ж держави піддаються процесам регіоналізації і через свої прикордонні райони вступають у взаємодію з прикордонними регіонами сусідів і з міжнародними регіонами. Таким чином, очевидна наявність двох рівнів регіоналізації: об'єднання держав у міжнародні регіони й виділення регіонів у складі тих же держав [2].

На сучасному етапі у зв'язку з підвищенням ролі регіонів в інтеграції ЄС, їхнім прагненням брати участь у прийнятті рішень в органах Європейського Союзу без посередництва національних урядів все більшого поширення набуває ідея або концепція «Європи регіонів».

Найбільше поширення одержали 3 варіанти бачення «Європи регіонів»:

1. Радикальна інтерпретація в сенсі поступового відмирання національної держави через її неадекватність реаліям і формування Єдиної Європи двох рівнів – наднаціонального й регіонального. Ця точка зору користувалася особливою популярністю раніше, сьогодні вона знаходить не настільки багато прихильників через певну спрощеність.

2. «Європа регіонів», що розуміється як інтенсифікація міжрегіонального економічного співробітництва, тобто «зрощення» Європи. Тут мова йде насамперед про те, що державні кордони перешкоджають повноцінному розвитку «природних» регіонів. У даному контексті стає зрозумілим тісний взаємозв'язок між процесами регіоналізації та інтеграції, оскільки саме в тісній інтеграції європейських країн найбільш ефективно розвивається і реалізується регіональна політика.

3. «Європа регіонів» як триступінчаста або трирівнева Європа (Євросоюз, національна держава, європейські регіони). У цьому розумінні «Європа регіонів» протистоїть деґоллівській «Європі батьківщин» [13].

Ідея «Європи регіонів» останнім часом породжує гострі теоретичні суперечки, які виникли на тлі економічної кризи, зростання безробіття, соціальної нестабільності, атмосфери розчарування в результатах європейської політики, у т.ч. і в наслідках інтеграції. Багато хто констатує, що ідея «Сполучених Штатів Європи», Європи держав і міжурядових угод перестала бути рушійною силою інтеграційного процесу.

У цьому контексті й з'являються теорії, що пропонують нові моделі європейського будівництва. Прихильники цих теорій бачать майбутнє не за європейською федерацією держав, а за «Європою регіонів», створенню якої будуть сприяти європейські інститути, змушені визнати регіони самостійними суб'єктами федерації. З відомою часткою умовності їх можна назвати «регіоналістами-функціоналістами» які протиставляють себе «державникам-федералістам», що вважають за необхідне зберегти центральну роль за державами-націями.

Головним підсумком варто вважати той факт, що регіональна політика стає все більше важливою для урядів європейських держав. Цей висновок можна зробити на основі аналізу статистичних даних про динаміку витрачених ЄС коштів на регіональну політику.

Уже зараз обсяг коштів, що направляються на регіональний розвиток, за розрахункам експертів ЄС, становить 10–15% від бюджету окремих держав. В останні роки видатки на нього поряд з видатками на проведення загальної сільськогосподарської політики стали найбільшою статтею видатків, потіснивши всі інші.

Висновки. Підсумовуючи як досвід, так і перспективи розвитку регіональної політики в ЄС, можна зробити певні висновки та узагальнення.

Як зазначено в огляді «Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять в ЄС», підготовленому Генеральним директором Європейської комісії з питань регіональної політики для країн-претендентів на вступ в ЄС, один із способів використання досвіду ЄС у сфері регіональної політики полягає в спробі виділити з цього досвіду важливі питання або проб-

леми, які слід було врахувати при розробці стратегії й управлінні нею протягом останніх 20 років. Нижче наведено міркування з цього приводу:

1. Регіональна політика вимагає довгострокового стратегічного бачення цілей, які необхідно досягти.

2. Потрібно щоб існував формалізований метод залучення і використання ресурсів [5]. На практиці, ці принципи в ЄС реалізуються шляхом того, що на інституціональному рівні розділяються стратегічна й оперативна складові прийняття проектів. Так, стратегічна складова, яка закладає правові підвалини даних рішень, реалізується на рівні національних парламентів і Європарламенту, а оперативна складова, тобто конкретне наповнення програм та проектів, залишається прерогативою місцевого рівня управління.

3. Система повинна поєднувати партнерство і спільне фінансування для посилення права власності.

4. Необхідно виокремлювати правове поле, що регулює впровадження стратегії, від окремих рішень за проектами.

5. Мають бути підтримані інтегровані програми розвитку бізнесу, інфраструктури, людських ресурсів у межах окремих проектів.

6. Спостерігається нагальна проблема певної залежності від форм підтримки, зокрема грантів.

7. У ЄС визнано, що для ефективного управління програмами потрібен формальний і неформальний інституційний потенціал [5]. Слід зазначити, що навіть для багатих та економічно розвинених країн ЄС можливість здійснювати безоплатну допомогу для розвитку відсталих регіонів стає все більш примарною. Це призводить до того, що органи регіонального розвитку намагаються більше залучати приватний капітал, ресурси фінансового сектору в економіку регіонів, що потребують першочергових заходів з розвитку.

8. Аналіз та моніторинг виконання є необхідними умовами демонстрації цінності прийнятих рішень для стейкхолдерів та платників податків.

9. Важливе місце займає забезпечення обумовленості програм. Обов'язковими умовами отримання програмами підтримки з боку ЄС є дотримання принципів відкритого ринку, повага до екологічної політики і правил, принципу рівних можливостей; підхід, що базується на партнерстві і демократії.

10. У ЄС приділяється велика увага забезпеченню прозорості в реалізації програм, яка розглядається як запорука ефективного управління.

1. *Бевзенко Л.Д.* Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К.: ИС НАНУ, 2002. – 437 с.

2. *Віднянський С.* Регіональний підхід до вивчення всесвітньої історії на прикладі новітньої історії Центрально-Східної Європи // Вісник Державного технологічного університету. – Серія: Економічні науки. – 2006. – Вип. 34, №4. – С. 188–192.

3. *Гаджиев Ю.А.* Неоклассические и кумулятивные теории регионального экономического роста и развития // Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского гос. ун-та. – 2008. – №1 // koet.syktu.ru.

4. *Герасименко О.Н.* Социально-психологические аспекты анализа маркетинговой привлекательности территории // Региональная экономика: теория и практика. – 2008. – №5. – С. 68–70.

5. *Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять в ЄС? Застосування принципів та обмін досвідом /* Європейська Комісія. – Люксембург, 2009. – 16 р.

6. *Маршалл А.* Принципы политической экономии. – М.: Прогресс, 1983. – Т. 1. – 415 с.

7. *Павліха Н.В.* Регіональні пріоритети просторового планування в умовах європейської інтеграції // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Вип. 5 (43), Ч. 3: Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України. – Львів, 2003. – С. 71–77.
8. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / В.О. Точілін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт та ін.; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К., 2009. – 640 с.
9. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / М.І. Долішній, Ю.І. Стадницький, А.Г. Загородній, О.Е. Товкан. – Львів: Національний ун-т «Львівська політехніка», 2003. – 256 с.
10. *Семенов В.Т., Штомпель Н.Э.* Формирование устойчивого развития мегаполисов. Урбанистические аспекты. – Х.: Харьк. нац. акад. город. хозяйства, 2009. – 340 с.
11. *Соколенко С.І.* Кластери в глобальній економіці. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
12. *Уткин Э.А., Денисов А.Ф.* Государственное и муниципальное управление. – М.: Тандем; ЭКМОС, 2001. – 304 с.
13. EU Cohesion Policy 1988–2008: Investing in Europe's future // ec.europa.eu.
14. European Parliament (1998). Community Charter for Regionalization. Official Journal, 9 Dec. P. 326.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Транснаціональні корпорації: Навчальний посібник. – К.: Національна академія управління, 2008. – 240 с.
Ціна без доставки – 25 грн.

Автори: **О.В. Зав'ялова, В.Є. Сахаров.**

У навчальному посібнику викладено теоретичні основи виникнення, становлення та розвитку транснаціональних корпорацій, механізм їхнього функціонування та вплив на світову економіку. Розглянуто систему національного і міжнародного регулювання ТНК.

Посібник містить також ситуаційні вправи, що дозволяє закріпити теоретичні знання шляхом виконання практичних завдань та обговорення ситуаційних вправ.

Призначений для студентів та викладачів вузів. Посібник стане корисним всім, хто цікавиться проблемами транснаціоналізації світової економіки.